

Perspektiver på reparasjon

Notat til IN3220/4220

Svein Hovde

April 2022

Innledning

I språket er det mange ord for å beskrive måter å bevare og ta vare på ting og artefakter. Tilsvarende har vi ulike ord for å uttrykke at noe ødelegges en gang for alle, virker med redusert effekt eller nødvendiggjør reparasjon. Vi sier om et glass som faller i gulvet og knuses at det blir ødelagt. Det kan ikke reddes på annen måte enn at glass-restene kan samles sammen og legges i den dertil egnede søppelcontainer for resirkulering. Når elektroniske apparater, maskiner bryter sammen eller bare fungerer delvis sier vi at de ikke virker eller (som de skal). Da oppstår valget: Reparere eller vrake. Det er denne type overveielser vi skal se nærmere på i dette notatet.

Folk sier om sin egen helse at den skranter, at de har behov for en eller annen form for behandling. Folk som sliter med dårlige hofter eller knær og skal gjennomgå en operasjon for innsetting av kunstige ledd kan av og til spøkefullt si at de skal på sykehuset til reparasjon. Dette er et eksempel på mekanomorfisme – motsatt av antropomorfisme. En betrakter sin egen kropp på linje med en ting eller en maskin og bruker metaforiske begrep. Men som Latour reflekterte over i artikkelen vi kommenterte i forelesningen om performativitet, vi kan finne på å si sånt som at dørlukkeren eller kopimaskinen eller bilen "streiker", noe en strengt tatt var en menneskelig handling.

Det finnes ulike måter en kan bruke for at ting og artefakter kan gjenvinne sin verdi helt eller delvis. Dette handler om å sørge for at tingens funksjonalitet eller formålstjenlighet gjenopprettes. Like mye kan det dreie seg om å påvirke tingens livslengde. Tenk på hvordan vi snakker om måtene vi tar vare på boliger, hus og bygninger. Vi pusser opp et hus eller en leilighet. Det kan bety at en for eksempel kaster ut bad- og kjøkkeninnredning og erstatter denne med nye som fungerer bedre eller er mer i tråd med moderne levesett og "stiler". Jeg har pusset opp en par-tre leiligheter i mitt liv, men da mest i form av tilbakeføring eller en kombinasjon av utskifting og restaurering. Gamle dører som settes i stand og får tilbake sitt gamle listverk og originale klinker kan være et eksempel på en reparasjon der noe som er modernisert bringes tilbake til en tidligere tilstand og dermed oppfattes å være mer estetisk eller i pakt med noen stilkriterier.

Er svært avansert eksempel på restaurering på "himmelhøyt" nivå er de store og nærmest kontinuerlige restaurerings- og rekonstruksjonsarbeider som foregår tilknyttet Nidarosdomen i Trondheim. Fagfolkene i Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider – NDR avsluttet formelt restaureringsarbeidene rundt årtusenskiftet, men arbeidene pågår fortsatt basert på nye erfaringer, ny-gamle metoder og en håndverkskunnskap som er bygget opp gjennom århundrer. En erkjenner at ikke all restaurering som er utørt de siste 150 årene har vært like vellykket. Eksempelvis viste valg av sementmørtel framfor kalkmørtel seg å være uheldig. Avdelingsdirektøren for NDR sier følgende: Vi restaurerer restaureringen av Nidarosdomen nå. Fokus på materialkvalitet er svært sterkt, slik at våre etterkommere ikke skal behøve å restaurere våre arbeider på grunn av feil materialvalg. (Norsk Husflid 2019: 32)

Reparasjonens kontekst: Sirkulærøkonomi og konsumkultur

Betingelsene for at det skal gjenbrukes og repareres i større omfang må forstås i lys av den større økonomiske og kulturelle sammenheng. Mine foreldre, som var født rundt første verdenskrig, levde på en måte som i høy grad var forenlig med en sirkulærøkonomi, lenge før dette begrepet kom på dagsorden. Det var ingen kommunal søppeltømming så de var bevisste på å holde forbruket nede, kjøpe ting med varighet og reparere om det var nødvendig. De beskjedne matrestene ble kastet på "røisa" og ble etter hvert kompostert. Mor stoppet for eksempel hullede strømper og sokker og snudde snippen på skjorter når det trengtes. Far reparerte alle ting som helt eller delvis gikk i stykker, for eksempel halvsålte han sko og støvler og filte håndsagene han brukte i stedet for å kjøpe nye. Begge var påpasselige med å ta vare på ting og holde det i orden, men de gjorde det som en dyd av nødvendighet, fordi det var dette de var lært opp til og fordi de ikke hadde en veldig romslig økonomi.

I artikkelen "On materiality and Meaning: Ethnographic engagements with Reuse, Repair and Care, skriver Isenhour og Reno (2019) om betingelser for ombruk og reparasjon i en tid med overhengende økologiske kriser og politiske ambisjoner om omlegging til en sirkulærøkonomi. Deres utgangspunkt er begrepet gjenbruk eller "reuse" som de definerer slik: *"Reuse can be understood as a deliberate project of value transformation that challenges dominant paradigms and cultural constructions while building alternative social and physical structures from the 'ruins of modernity'"* (Isenhour og Reno, 2019: 1)

Isenhour og Reno er redaktører for et tidsskriftnummer som handler om reparasjon, gjenbruk og sirkulærøkonomi og i deres introduksjon til dette presenterer de fem ulike innfallsvinkler til ombruk innenfor en større kontekst. Disse fokuserer på ombruk som nye standarder for verdsetting (revaluation), motstand (resistance), omsorg eller omtanke (care), relasjoner og reproduksjon. Jeg skal se her presentere disse i tur og orden.

Revaluation handler om utviklingen henimot å redefinere spørsmål knyttet til avfall og verdi. De viser til at hva som betraktes som avfall både dreier seg om materielle realiteter som har stor betydning for sosial ulikhet, helse, global oppvarming og de miljømessige motsetninger i den globaliserte kapitalismen på den ene siden og samtidig hvordan vi symbolsk betrakter og omtaler forholdet mellom orden og kaos, ekskludering og inkludering. Kort uttrykt: *"Waste is both material and ideal"* (Isenhour og Reno, 2019: 2) Forfatterne referer til Gille (2007) som bruker begrepet 'waste regimes' for å beskrive hvordan en både innenfor rammene av "sosialistiske" eller "kapitalistiske" systemer forholder seg spørsmål om sirkulærøkonomi eller bruk-og-kast-mentalitet. Disse forskjellene går dels på tvers av det en vanligvis betrakter som ulike økonomiske samfunnsformasjoner. Handlinger knyttet til gjenbruk vil tvinge fram nye vurderinger av betydningen av omtanke for og oppmerksomhet om tingenes kvaliteter og hvordan dette kan håndteres på faglig kompetente måter.

Gjenbruk som motstand handler om hvordan folk enkeltvis eller organisert protesterer mot sløsing, overforbruk og kommersialisme. Dette innebærer et opprør mot sentrale koder i vår dominerende livsform ('a creative transgression'):

participation in reuse practices is often intended as a form of moral and consumptive restraint that runs counter the normative expectations of consumer culture. (Isenhour og Reno, 2019: 2). Avhengig av hvor sterkt dette opprøret utvikler seg til å bli vil det kunne utfordre grunnleggende forståelser av hvordan vi produserer og konsumerer og introdusere en ny forståelse, for eksempel av verdien av å reparere: *Martinéz – writing specifically about repair – argues that these practices challenge the ‘economic reasoning of accelerated cycles of production-consumption-disposal’ through an alternative ‘ecology of care’ which attributes value to materials and illustrates that ‘waste’ and ‘brokenness’ are never final.* (Isenhour og Reno, 2019: 3)

Isenhour og Reno tar også opp hvordan en kan behandle spørsmål om reparasjon og ombruk som grunnleggende etiske og ikke bare materielle – som “carework”. De viser til begrepet *“mindful consumption, which is based on consciousness in thought and behavior about consequences of consumption”* (Isenhour og Reno, 2019: 3) Det er denne bevisstheten de som ønsker å utvikle alternative markeder til den tradisjonelle, kommersielle økonomien forsøker å knytte an til: *“buyers, sellers, fixers, scavengers, swapper and gifters”*. Dette er aktører som har et ønske om å bidra til sosiale endringer som også kan være gunstige på samfunnsnivå. De står imidlertid overfor en motstander som fenger og fanger oss som moderne konsumenter: *“the dreamlike phantasmic ways in which subject and objects ordinarily relate to each other within consumer capitalism”* (Isenhour og Reno, 2019: 3)

Forfatterne understreker at ombruk og reparasjon aldri er et spørsmål om noe reint materielt. Det handler i vid forstand om en reproduktiv aktivitet. Vi kan ikke betrakte spørsmålet om ‘what matters is’ og ‘what matters to’ mennesker er ontologisk skarpt adskilt. For å få fram forbindelsen mellom tingen og forholdet til tingen introduseres begrepet affekt, forestillingen om følelsesmessig tilknytning. Dette gir grunnlag for å problematisere skillet mellom ‘bodies and beings’ på den ene siden og ‘processes and things’ på den andre: *What affect does (...) is suggest a level of relational connection between subjects and objects, so that remaking used up materials also means remaking the self. Person and thing are not ontologically opposed, but following Edensor, hang together through ‘different configurations of objects, technologies and (human and nonhuman) bodies’ that ‘come together to form different capacities and experiences of relationality.* (Isenhour og Reno, 2019: 3) Med tanke på Webers skille mellom ulike typer rasjonalitet kan en si at reparasjon ikke bare er en formålsrasjonell handling, men potensielt også verdirasjonell. Det som settes i stand er ikke bare tingen, men også vårt forhold til tingen. Den følelsesmessige tilknytningen til ting er også behandlet i artikkelen til Odom, Pierce, Stolterman og Blevins der en behandler spørsmålet om hvorfor vi tar vare på noe og kaster eller skifter ut andre ting. (Odom m.fl. 2009)

Gjenbruk kan ikke reduseres til bare en ny type geskjeft som kan utgjøre et levebrød for noen eller som de fattige må ty til for å overleve. Interessen for sirkulærøkonomi legger grunnlaget for en revurdering av hvordan vi ser på verdier i økonomiske prosesser. I dette ligger det både nye muligheter og potensielle problemer. Et eksempel på et slikt problem kan være “gentrification” av gjenbruk, for eksempel at retro-stilen blir moderne og populær, at prisene presses opp og at det skapes et marked som primært henvender seg til en stil- og miljøbevisst (?) middelklasse. Vi kan registrere tendenser til at virksomhet knytta til gjenbruk både på godt og vondt innhentes av kommersielle motiver: *“As the logics of the circular*

economy place increased value on discards and come to understand how salvage is 'integral to the formalized economies of production and consumption', many fear that the formalization of these processes will only further exclude the marginalized or wrap them more tightly into dependency and capitalist reproduction." (Isenhour og Reno, 2019: 4)

Skrin laget av
risknute av bjørk
etter enkel
reparasjon.

Hva vil det si at noe virker?

Når oppstår behovet for reparasjon og hvordan er dette knyttet til artefaktens normale livsløp og levetid? John Law og Vicky Singleton har skrevet en interessant refleksjon over dette i artikkelen «Performing Technology's Stories». Utgangspunktet for artikkelen er Ed Constants kommentar til kritikken av ingeniørkunst og naturvitenskapelig kunnskap basert på sosial konstruktivisme. Mens konstruktivister er opptatt av usikkerheten og feilbarheten i teknologi og kunnskapen om denne peker Constant på at «*most of the time engineering knowledge works*» (Law og Singleton 2000: 765) Law og Singleton som selv er representanter for en variant av konstruksjonistisk samfunnsvitenskap peker på at det er behov for å nyansere begrepet om sosial konstruksjonisme og hevder at denne kommer i mange former. SCOT (the social construction of technology) og ANT (actor network theory) er eksempel på to slike tilnærminger i teknologistudier. Sett under ett gir de Constant rett i at sosial konstruksjonisme utgjør «*a veritable and prolific zoo of theoretical perspectives.*» (Law og Singleton 2000: 767)

Law og Singleton peker på at innen nyere teknologistudier har en dreid perspektivet i retning av å vektlegge at tekno-vitenskap ikke er politisk uskyldig, men at den gjør en samfunnsmessig forskjell: «We take it that to tell technoscience stories is, in some measure or other, to perform technoscience realities.» (Law og Singleton 2000: 767) Law og Singleton utarbeider dette poenget ved å fortolke teknologiprojekter som en form for historiefortelling: *Our argument is that the difference between telling stories and acting realities isn't so large. It's a continuum, not a great divide, which means that our stories aren't simply innocent descriptions. They may make a difference, introduce changes, or, alternatively, bring aid and comfort to the existing performances of technological reality while it could be*

otherwise. Technologies could be enacted in other ways – imagined and enacted. (Law og Singleton 2000: 769)

Law og Singleton gir rett i at teknovitenskapen i høy grad frambringer teknologi og artefakter som virker. Den er ofte basert på forestillinger om at det finnes «*a single technical world filled with single technical objects that work, or don't, in more or less single ways*». Det er denne litt udifferensierte forestillingen Law og Singleton problematiserer ved å stille spørsmål ved hva som gjelder som måter å virke på i omtalen av maskiner og teknologi. For å illustrere poenget om at svaret på dette kan være betinget av situasjonen og resultat av sosiale konstruksjoner bruker forfatterne et eksempel med en gammel traktor, 'little Dexter', en Massey Ferguson produsert i England.¹ Om en slik traktor og lignende modeller kan en hevde at de kan virke på ulike måter. For å illustrere dette fortelles det om Vickis lille sønn som plutselig forsvinner og gjenfinnes, lykkelig sittende på nevnte, gamle traktor og leiker at han kjører den:

Fordson sometimes breaks down. But our spin on this is a little different. It is to say that the tractor's working is just as noisome – or noisy- as its breakdowns. For something to work takes a work: a performance. In this particular case, all the materials and people that enter into the scene involving the boy and the tractor are doing work. They are performing. The combination of elements – the skill of the boy,

the size of the tractor in relation to the boy, the fact that it is relatively robust, the way the shed door is open, the fact that Vicky can keep an eye on him as he plays – all these elements work together, perform. The tractor is working as a safe child's toy.

The classic way of thinking of performance it to say that people perform surrounded by material props. The new performance approach tries to understand the role of everything

in a performance, people and objects alike. Thus, actor-network theory says that humans and nonhumans perform together to produce effects. (Law og Singleton 2000: 770-771)

Law og Singleton argumenterer for at historien om den lille gutten og traktoren synliggjør det arbeid og den anstrengelse som kreves for å få noe i det hele tatt til å virke. I mer konvensjonelle framstillinger av teknologi er det en tendens til å tone ned denne siden ved vår omgang med ting og teknologi, vårt endeløse arbeid med å få teknologi til (å fortsette) å virke. I denne virksomheten inngår både vanlig vedlikehold, større og mindre reparasjoner, omfunksjonering (gjenbruk). Alt dette er aktiviteter som øker tingens livslengde og som realiserer dens ulike potensialer. Dette illustrerer også at teknologers og ingeniørers arbeid potensielt er heterogen, sammensatt. Det sosiale, det tekniske og det symbolske er sammenvevd: *“Working, in this view, is*

¹ Dette er en nyere modell av «kult-traktoren» i Norge, 'Gråtassen'. Den offisielle betegnelsen på denne er Ferguson TE20, som ble produsert i perioden 1946-56. Denne lille unnselige traktoren har gitt opphav til en egen barneunderholdningsindustri, bøker, filmer og bevarte eksemplarer av traktortypen plassert ulike steder rundt i landet der barn gjerne ferdes.

heterogenous, and the distinction between symbolic and 'commonplace' working at best uncertain." (Law og Singleton 2000: 773)

Ut fra Law og Singletons teknologisyn forutsetter det å få noe til å virke innsats av ulike personer på ulike steder, et nettverk av ulike ytelser som flettes sammen i mangfoldige og komplekse relasjoner. Effektene av dette, kunnskapsutvikling og teknologi som virker kan være lokalisert ulike steder, men det er også resultat av kontinuerlig innsats av kompetente personer med en lokal forankring. Et godt eksempel på dette er Douglas Harpers studie «Working knowledge» der han tar for seg SAAB-reparatøren Willie og hvordan hans kyndige virksomhet utfoldes og er situert i et lokalsamfunn. (Harper 1987) Harpers studie samsvarer også godt med den måten Law og Singleton oppsummerer sitt teknologisyn: *It suggest that technologies, knowledges, and working may be understood as the effects of materially, socially and conceptually hybrid performances. In these performances different elements assemble together and act in certain ways to produce specific consequences.* (Law og Singleton 2000: 774)

Sammenfatning

I dette notatet har jeg ikke hatt pretensjoner om å gi et oversiktsbilde over temaet reparasjon og gjenbruk. I stedet har jeg støttet meg til to hoved-referanser. Den første dreier seg om en bred refleksjon rundt hvordan en kan forstå gjenbruk og reparasjon som en kompleks virksomhet som kan begrunnes på ulike måter og som står i et spenningsfylt forhold til den dominerende formen for vareproduksjon og konsumpsjon: Det rastløse (ureflekterte?) og gjennomkommersialiserte forbrukssamfunnet. Den andre referansen dreier seg om å gå i dybden på forestillinger om hva det vil si at teknologi virker; presentere noen motforestillinger og alternative innfallsvinkler til hvordan dette kan forstås og hvordan det utfoldes i praksis.

Referanser

- Harper, D. (1987). *Working Knowledge. Skill and Community in a Small Shop*. The University of Chicago Press. Chicago
- Isendour, C. & Reno, J. (2019). On materiality and meaning: Ethnographic Engagements with Reuse, Repair & Care, i *Worldwide Waste: Journal of Interdisciplinary Studies* 2(1): 1, 1-8
- Law, J & Singleton, V. (2000). Performing Technology's Stories. On Social Constructivism, Performance and Performativity, i *Technology and Culture*, vol. 41, s. 765-775
- Odom, W, Pierce, J, Stolterman, E. & Blevins E. (2009): Understanding Why We Preserve Some Things and Discard Others in the Context of Interaction Design, *CHI 2009*, April 4-9. Boston